

השופר והתשובה

טעמים רבים נאמרו מפי רבותינו בתקיעת השופר ובכוונותיה – ועדיין בקעה הניחו לנו להתגדר בה. שהרי בכל דור ודור הופיעו ודרשו חכמי הדורות וגילו פנים חדשות בענין נפלא זה של מצות התקיעה, שמיעתה וכוונותיה – ועל הראוי שיתנו עליו לבם ודעתם – התוקע, המתקיע – המקריא, והשומע על פי הנגלה ועל פי הנסתר, בכל דור ודור, נהרא נהרא ופשטיה.

כל ענין טעמי המצוות ורמזיהן – הוא מסודות התורה. כלל הוא: שאין החכמים דורשים בטעמי מצוות, אלא כדי לקרב הדברים לשכל האנושי ולזרז עושי מצוה, שיתנו עליה לבם ודעתם – לכן ממעטים חז"ל בתלמוד ואפילו במדרשים לעסוק בענין זה. אכן, לגבי אותן מצוות שחז"ל מפרטין טעמן – מן הראוי שנברר ענין המיוחד ולהעמיק לחקור, מדוע ולמה נתיחדה מצוה זו – שחז"ל דורשין טעמה וענינה ומרחיבים על כך – את הדיבור.

(בייחוד אמורים הדברים לגבי מצוות, שלכאורה הן מן המצוות השמעיות – כהגדרתם של הגאונים והראשונים, שחלקו את מצוות התורה לשמעיות ושכליות – עיין ביחוד דברי רבינו סעדיה גאון, בספר אמונות ודעות במאמר השלישי).

לכאורה, מצוות הזמנים הן כולן שמעיות – אם כי, כידוע רבינו יהודה הלוי בספר הכוזרי אומר לגבי מצות שבת טעם: "שהיא ממציאא לנח מנוחת הנפש והגוף" – (מאמר שלישי, סימן י') והשבת והמועדים באים להזכירנו מעשה בראשית, יציאת מצרים ומתן תורה, כדי שנדע את חובות תודתנו כלפי הקב"ה, שברא העולם ועשה לנו הנסים בזמנם (כך מסביר ר' אברהם אבן עזרא, בספרו המיוחד לטעמי המצוות – ספר יסוד וביחוד האריך בענין זה רבינו הרמב"ם, במורה נבוכים בפ"ג ובמשנה תורה סוף ה' מעילה בהרחבה).

תקיעת השופר היא אחת מן המצוות התלויות בזמן – שחכמים דרשו בה טעם וענין, כמאמרם במסכת ראש השנה טז א': "א"ר יהודה משום רבי עקיבא: מפני מה אמרה תורה הביאו עומר – בפסח? מפני שפסח זמן תבואה הוא – אמר הקב"ה: הביאו לפני עומר בפסח, כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות. ומפני מה אמרה תורה: הביאו לפני שתי הלחם – בעצרת? מפני שעצרת זמן פירות אילן וכו', כדי שיתברכו לכם פירות האילן, וכו', אמר הקב"ה: נסכו לפני מים – בחג, כדי שיתברכו לכם גשמי שנה – ואמרו לפני בראש

השופר והתשובה

קלא

השנה מלכויות, זכרונות ושופרות, מלכויות – כדי שתמליכוני עליכם, זכרונות, כדי שיעלה זכרוכם לפני לטובה ובמה – בשופר. אמר ר' אבהו: למה תוקעין בשופר של איל, אמר הקב"ה: תקעו לפני בשופר של איל – כדי שאזכיר לכם עקדת יצחק בן אברהם ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם לפני".

לפני שנזכיר ונסביר ונפרש דברי ר' אבהו, היורדים לעומק ענין מצוות השופר וכוונתיה. נזכיר עוד את סוגיית הגמרא שם להלן, הראויה לעיון רב: "אמר ר' יצחק: למה תוקעין בראש השנה? – למה תוקעין – רחמנא אמר: תקעו, אלא: למה מריעין, מריעין? – רחמנא אמר: זכרון – תרועה. אלא: למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדים – כדי לערבב את השטן".

עצם ה"הוה-אמינא" של ר' יצחק – תמוהה מאד. הלשון: "למה תוקעין?" וכי לא ידעה הגמרא מראש את התשובה: "רחמנא אמר תקעו?" גם התשובה של הגמרא – צריכה עיון. מה פרוש הלשון: "רחמנא אמר תקעו", בזמן שידוע שבתורה, אין מפורשת מצוות תקיעת שופר בר"ה, ולא נזכרת לשון "תקעו" וכן לא נזכר בר"ה "שופר" ורק בכתובים – בתהילים מצינו הפסוק: "תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו" – "איזהו חג שהחודש מתכסה בו? הוי אומר: זה ר"ה" (שם דף ח' ועוד).

באמת, כל הענין צריך בירור, למה באמת ניתנה לנו מצוות שופר בדרך עלומה וסתומה – בלשון תרועה, ובלימוד גז"ש שופר דר"ה מיובל – ולא נתפרשו הדברים כפשוטן, ככל מצוות עשה שבתורה. על ענין זה כבר שמענו ועוד נברר בעזה"י, אך נסתפק בכך שלפחות יש לפנינו רמז, שענין השופר ופעולתו עטופים סוד ורזין דרזין ועיקר מצוות התרועה – בשמיעתה וזכירתה ותקיעתה מצוה, ולכן לא נתפרש – כפי שנברר להלן והדברים צריכים ביאור רב.

על כל פנים, מן הגמי' משמע: שאם כי עצם התקיעה די לנו בכך, שזוהי מצוה שצונו הקב"ה וזו חובתנו ונעשנה – הרי לגבי סדר התקיעות, לימדונו רבותינו את הטעם: "כדי לערבב את השטן", גם ענין זה צריך הסבר וברור – והוא ענין עמוק מאוד. אם נעיין בדברי ר' יהודה בשם ר' עקיבא, נגיע למסקנה שכאן לפנינו ענין יוצא מן הכלל, גם עצם הצורך להסביר אמירת פסוקי המלכויות והזכרונות – אמירת פסוקי השופר והתקיעה בו יחדיו – ללא פרוט הטעם, אלא סתם ובמה: בשופר. והלא כבר אמירת פסוקי הזכרון בתפילה, יש בה בעצמה הזכרה – ומה מוסיף השופר? גם ההסבר הוא מיוחד ביותר: אמירת פסוקי המלכויות מצד דין קבלת עול מלכות שמים, שהיא פעולה שכולה מצד האדם האומר – ולעומת זאת הסבר הכוונה והטעם של אמירת פסוקי הזכרונות והשופרות וענין התקיעה, שהיא לכאורה לפי הטעם פעולת המעשה, שתכליתם לפעול כביכול אצל הקב"ה, שיזכור לנו ברית אבות ושיזכור לנו את זכות העקידה – ולכאורה – גם ענין השופר – תכליתו הזכרת העקידה לפניו יתברך – כדי לעורר רחמים – ובכל זאת יש כאן רמז גם לפעולתה על האדם מישראל, שכדי שיזכה לעמוד ולצאת זכאי בדין – מעלה עליו הקב"ה כאילו עקד עצמו לפניו.

לפי פשוטן של דברים – נראה שהגמרא גילתה לנו טעמי מצוה זו וסדריה – כדי שנתכוון לכך, בזמן אמירת הפסוקים ובזמן שמיעת התקיעות. והנה לפי סוגיית הגמרא בר"ה, המשמעות בענין סוג השופר, שראוי לתקוע בו בר"ה – נראה שטעם מצות השופר, בעיקר – בפעולה שהתקיעה פועלת על נפשו ועל דעתו של התוקע או של השומע. הגמרא (ר"ה כו, ב) מסבירה את מחלוקת ר' יהודה וחכמים, אם "שופר של ר"ה בשל – יעל, או בשל איל". כדלהלן:

"במאי קמיפלגי – מר סבר בר"ה כמה דכייף איניש דעתיה טפי מעלי, וביום כפורים – כמה דפשיט איניש דעתיה טפי מעלי, ובתענית כמה דכייף איניש דעתיה טפי מעלי".
 רש"י מפרש: "כמה דכייף איניש – בתפילתו פניו כבושים לארץ טפי עדיף, משום: "והיו עיני ולבי שם" (מלכים א, ט, ג) – הלכך בראש השנה **דלתפילה ולהזכיר עקידת יצחק בא**, בעינן כפופים ויובלות שהן **לקרוא דרור** – בעינן פשוטים". את הדעה האחרת מפרש רש"י: "כמה דפשיט טפי עדיף, משום: "נשא לבבנו אל כפים אל א-ל בשמים" (איכה ג), הלכך בר"ה בפשוטין – **דלתפילה היא וכו'** עיי"ש. גם התוספות שם חוזרים על דברי רש"י והם מוסיפין להסבר הדעה, שבר"ה בכפופין לאור דבריו של ר' אבהו – כדי שאזכור לכם עקידת יצחק ומעלה אני עליכם וכו' ובהמשך דיונם אגב ברור דעת ר' לוי, שבר"ה וביום הכפורים מצוה בכפופין וכו' אם זה למצוה או לעכוב. מבארים התוספות: "שדוקא בר"ה שייך לומר שהוא למצוה בעלמא ובדיעבד יוצא ידי חובתו ביעל – מפני שהתקיעה לתפילה ולזכרון".

הרי בין לרש"י ובין לתוספות, למדנו יסוד ענין התקיעה – לתפילה ולזכרון. (בלשון רש"י: להזכיר). זהו יסוד מהותי בהגדרת התקיעה, שהיא עצמה, ולא רק הפסוקים של השופרות וסדר הברכות והתחינות שלפניה ולאחריה – אלא היא – לתפילה והיא גם כן לזכרון – שהתפילה עצמה כתקיעה – יש בה יסוד של "להזכיר לפני ה'" – ובכל זאת יש כאן שני ענינים: תפילה וזכרון.

ההשואה הזאת לתפילה, אומרת דרשני – שגם בענין התפילה ואופני פעולתה על האדם המתפלל ופעולתה בעולמות העליונים שעולה אליהם, יש להקדיש עיון רב, כדי לנסות להגיע לשורש ערכה ויסוד מהותה, באופן פנימי ועמוק.

גם בתפילה, יש שני ענינים או שתי פעולות שדברנו עליהם – התפילה באה לפעול ישועות אצל הקב"ה, והתפילה באה לטהר ולזכך את נפש המתפלל, שיתן את לבו בתפלתו ואז מובטח הוא, שתפלתו תהא נשמעת. תפילה ללא כונה כגוף ללא נשמה (עיי' ישועות משיחו לר"י – אברבנאל בסיכום לאבות, פ"ב, מ"ג).

עבודת-הלב

התפילה היא עבודה, כמו שדרשו רבותינו: "לאהבה את ה' א-לוקיכם ולעבדו בכל לבבכם. ולעבדו – זו תפילה".

אך התפילה היא עבודת הלב. יש להדגיש זאת בדברי הגמרא במסכת תענית: "איזו עבודה שהיא בלב היא אומר זו תפילה". אם גם מצד אחד – **עבודה**, זהו **מושג של חובה**, שאינו קשור בהכרח עם חויה פנימית או בכונת הלב של העובד ונעשה מתוך משמעת ומתוך חובה של מצוה, אך מן הצד השני: **עבודת הלב**, אינה נתנת לצאת מן הכח אל הפועל, ללא התרגשות פנימית ועמוקה, המסעירה ומזככת את לבו של העובד את ה', בכל לבבו ובכל נפשו.

הלב: כולו רגש, כולו חויה, כולו בינה, כולו שמיעה פנימית, כמו שאמר שלמה המלך ע"ה: "ונתתי לעבדך לב שומע". כך לימדונו רבותינו במדרש רבה (דברים פ"ב, א – על ואתחנן) בשם אבא שאול: "זה סימן לתפילה, אם כיוון אדם לבו לתפילה, היא מובטח שתפילתו נשמעת שנאמר: "תכין לבם תקשיב אזנד" (תהילים י, יז)". הקב"ה נקרא שומע תפילה, כשהיא בוקעת מתוך הלב – לב בשר ולא לב אבן, ואולי לכך נתכוון בדבריו נעים זמירות ישראל, דוד המלך ע"ה בפסוק: "שומע תפילה עדיך כל בשר יבואו".

היסוד הגדול של התפילה: "**רחמנא ליבא בעיי**" (עיי בסנהדרין קו: "הקב"ה ליבא בעיי" ורש"י שם בגירסא: רחמנא ומפורשים הדבר בזוהר פרשת תרומה ועוד ואכמ"ל). **התפילה** היא מן הדברים התלויים כל-כולם – **בלב, שיהיו פיו ולבו של המתפלל שווים ומתפללים כאחד**.

נחזור ונראה בענין התפילה, ידועים דברי הרמב"ם (פ"ד מהלכות תפילה), שכל תפילה שאינה בכוונה אינה תפילה. ובארו גדולים, שאין זה מעשה תפילה, אלא פטפט דברים בעלמא. ועוד כתב הרמב"ם (שם: הטי"ז): "כיצד היא הכונה, שיפנה את ליבו מכל המחשבות ויראה עצמו כאילו הוא **עומד לפני השכינה**, לפיכך צריך לישב מעט קודם התפילה, כדי לכוון את ליבו ואח"כ יתפלל". על הלכה זו כתב מרן גאון הדורות רבינו חיים סולוביצ'יק זצ"ל, בחידושי ר' חיים הלוי: "ונראה ששתי גווני כוונת יש בתפילה. האחת: כוונה של פרוש הדברים ויסודה דין כוונה (כמו כל כוונת המצוות שתלויה במחלוקת, אם מצוות צריכות כונה אם לאו). והשניה: שיכוון שהוא עומד בתפילה לפני ה' ונראה שכונה זו אינה **מדין כונה**, אלא שהיא מעצם **מעשה התפילה** ואם אין לבו פנוי ואינו רואה את עצמו שהוא עומד ומתפלל לפני ה' – אין זה מעשה תפילה". הסבר יפה ומעמיק – הסביר ענין זה, נכדו גאון דורנו הגרי"ד הלוי (שליט"א) זצ"ל, בספרו איש האמונה: "הכוונה במצוות אחרות פרושה: שבמצוות אחרות המקיים מתכוון לפעול על פי רצון ה' וכו', אולם בתפילה חייב אדם לכוין את כל אישיותו כלפי ה'".

יסוד הגדרתי זה של מצות התפילה – חל גם לגבי מצות **תקיעת שופר** וכן כפי שנברר להלן – גם על מצות או ענין **התשובה**. הגדרה זו היא לא רק ענין של השקפה, מחשבה והגות – יש בברורה כוח להסביר לנו הרבה מיסודות ההלכה של שמיעת קול שופר, תקיעת השופר וגדרת מצותה ומעשיה.

ההשוואה לתפילה, מהותה, טעמה וריחה, היא השואה שבכוחה ליישב כמה מן התמיהות, שעסקו בהן רבותינו גדולי הדורות ולקרבו לדעתנו ולהבנתנו.

פעולת הפה והלב

שלוש מצוות הן: **שפעולתן בפה והן תלויות בלב. התפילה** – פעולתה בשפתיים ובפה והיא תלויה כולה בלב. **התקיעה** – פעולתה בשפתיים ובפה – והיא תלויה כולה בלב. **התשובה** פעולתה בפה – ווידוי וקבלה – והיא תלויה בלב. על התפילה נאמר: "לבי ובשרי ירננו לא-ל חי". על התקיעה נאמר: "היתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו"? והיא מצוה התלויה בשמיעת הלב. על התשובה נאמר: "ושבו אליך בכל לבבם ובכל נפשם" (תפילת שלמה – מלכים א, ח, מח) ועיקרה בדברי הכתוב: "כי המצוה הזאת" (על פי פרוש הרמב"ן: התשובה) וכו', "כי קרוב אליך הדבר מאד – בפיך ובלבבך – לעשותו" (דברים פי נצבים, פרק ל', פסוק יד).

מתוך גישה יסודית זו לענין מהות תקיעת השופר, נחזור ונברר כמה מן ההלכות היסודיות שנאמרו בה ובפרטי דיניה. אנו טוענים שכמה מן ההלכות שנאמרו בשופר, תלויות ביסוד הזה של השואתה **לתפילה**.

- א. המצוה היא: בשמיעת קול שופר ולא בתקיעה, (כמפורסם בכל הראשונים – וענין זה כתב מפי רב האי גאון, כמו שבררנו ועוד נברר להלן) ומכאן נוסח הברכה.
- ב. אע"פ שמצוות אינן צריכות כוונה, בשופר הדין הוא: "שהמתעסק לא יצא והשומע מן המתעסק לא יצא" (ר"ה, לב, רמב"ם שופר פי"ב, ה"ד). ובזה תלוי מה שנחלקו בו רבותינו הראשונים והאחרונים בזה, בברור דעת הרמב"ם. (עיינן מגיד משנה שם, שסיים ברורו במלים: "ולא ראיתי מי שחילק בין מצוה למצוה בדין הכונה". ואנו בדורנו זכינו וראינו גם ראינו, מי שחילק הוא מרן הגר"ח הלוי, בשיטתו המפורסמת בענין התפילה ומצוותה.
- ג. דיני הברכות והתקיעות וסדרן – ביחוד הסבר הספק של חז"ל בדין השברים – **הגניחה והיללה**, "גנוחי גנח וילולי יללי" – שמתאימות מאד ל**נתינת נפשו** של התוקע בתקיעתו. זה הסבר לענין התקיעות דמיושב ודמעומד – כמו בק"ש ובתפילה. זה גם ענין ההבדל בין תקיעות היחיד ותקיעות הצבור שיש להדר אחריהן. כמו שיש לחזר אחרי תפילת הצבור. על פי יסוד זה, יש להסביר גם את דרך פעולתן של התקיעות, כדי לערבב את השטן וללמד זכות על ישראל, כמו שנברר להלן.
- ד. "המתעסק לא יצא" (ר"ה, לב, רמב"ם פי"ב, ה"ד) ומה שנחלקו הראשונים בזה והאחרונים בדעת הרמב"ם ובזה תלויה המחלוקת אם לפסוק **כר' זירא**, שאמר לשמשו: "איכווין ותקע ליי" (וכן שיטת הר"י"ף ורה"י"ג הרמב"ם) או כרבא שאמר: "**והתוקע לשיר יצא**", כי כך שיטת הרשב"א והרא"ם ועוד – ויש הרבה לברר בזה ועוד נגיע לכך בעז"ה.
- ה. דיני הברכות והתקיעות, בתקיעות דמיושב ודמעומד והבדל בין תקיעות היחיד והצבור – שדומה להבדלי הדינים שבין תפילת היחיד לתפילת הצבור וכן מהות דיני הסדר של התקיעות, כפי שיוברר להלן ע"פ דברי מרן **הרב זצ"ל**.

ביסוד דין תקיעת שופר כתב הרמב"ם בהלכות תשובה: "**אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב – רמז יש בו כלומר: עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם**". מלשונו של הרמב"ם: "תקיעת שופר –

השופר והתשובה

קלה

גזירת הכתוב". לכאורה, נראה שלא דייק כאן להבחין בין מעשה התקיעה למעשה השמיעה, מה שהזכיר כן בכל פעם – אע"פ שהכונה לעורר את הלב מתרדמתו ולחזור בתשובה, שייכת הרבה יותר במצות השמיעה מאשר בתקיעה והגדיר המצוה בשם הכללי: תקיעת השופר. אמנם בראש הלכות שופר כותב הרמב"ם: "מצות עשה של תורה לשמוע תרועת השופר בר"ה" – וכן בספר המצוות: מצוות ק"ע: "שצונו לשמוע קול שופר ביום ראשון מתשרי והוא אמרו יתעלה: יום תרועה יהיה לכם" – וברור שדעתו של הרמב"ם, שהמצוה בראש השנה היא: השמיעה – ששינה מן הלשון שנקט בה בענין היובל, ששם כתב בס' המצוות – מצוה קל"ז: "שצונו לתקוע בשופר בעשרה בתשרי משנה זו (שנת היובל) לקרוא דרור לעבדים" וכו' וסיים: "וידוע כי התקיעה ההיא היא ביובל, אמנם לפרסם החרות ושהוא מין הכרזה, והוא אומרו: וקראתם דרור בארץ לכל יושביה בארץ הנזכרת (הכונה לארץ ישראל) ואין ענינה כענין תקיעת ר"ה, כי היא (דהיינו תקיעת ר"ה) – זכרון לפני ה', והוא – להוציא את העבדים". הרי שמגדיר הרמב"ם את ענין תקיעת ר"ה – זכרון לפני ה', על פי זה אפשר לומר לכאורה שמעשה התקיעה הוא העיקר, כדי להיות לזכרון לפני ה'. ואיך יסביר דבריו בס' המצוות ובמשנה תורה, שכתב: שהמצוה היא לשמוע קול שופר, ואיך תהיה שמיעת האדם שהיא פעולה בנפשו פנימה – מיועדת לשי"ת – זכרון לפני ה' – כי בשלמא התקיעה, שיש לו זכירה עולה למעלה ומגיעת עד כסא הכבוד והיא לנו לזכרון לפני ה' – אבל כיצד נעשית שמיעתו של האדם, המקיים מצות "לשמוע קול שופר" – לזכרון לפני ה' – ענין זה טעון הסבר והעמקה.

כן צריך להסביר – מה ענין תקיעת החצוצרות, "בעתות הצורך והצרות כשנזעק לפני ה' יתברך" – שהרמב"ם מונה אותו במצוה נ"ט – יחד עם מצות התקיעה בחצוצרות על הקרבת הקרבן מקורבני המועדות – ומסיים מצוה זו: "והוא אמרו יתעלה – וכי תבואו מלחמה בארצכם על הצר הצורך אתכם" – תקיעה זו האם ענינה להחריד את העם – או להיות לזכרון לפני ה' – או אולי שתיהן כאחת, ובאמת אותו הרמב"ם אומר בפ"א מה' תענית: "מ"ע מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבוא על הציבור, שנאמר: "על הצר הצורך אתכם – והרעותם בחצוצרות" – ומוסיף כאן הרמב"ם הסבר, המזכיר דבריו בהלכות תשובה, בענין תקיעת שופר של ר"ה: "ודבר זה (תקיעה על כל צרה שתבוא על הציבור) מדרכי התשובה הוא, שבזמן שתבוא צרה ויזעקו עליה, ויריעו, ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להם, ככתוב: "עוונותיכם הטו הטובה מכם וכו'" וזהו שיגרום להסיר הצרה מעליהם". הרי כאן קשר ישיר, בין השמעת הקול שהיא יסוד התפילה ויסוד התקיעה בחצוצרות ובשופר שבמקדש – וכדעת הרשב"א (עי' רמב"ם ריש ה' תענית ודו"ק): "בשופר שבגבולין שבתעניות – כמנהג שבימינו, שאנו תוקעים בשופר בתפלתנו שבגבולין לעורר רחמים".

אם כן נחזור לעניננו: כיצד נעשית השמיעה לעיקר המצוה וכיצד מתפלל ונזכר האדם לפני אלוקיו בשמיעתו ולא בפעולת תקיעתו – ומה הקשר בין זה ובין טעם התקיעה, שהרמב"ם מגדירו ברמז להתעוררות לתשובה שהוא: לזכרון.

מצינו שרבותינו הראשונים התקשו בענין זה של תקיעה ושמיעה בשופר וברכתו – ונזכיר כאן שאלתו של הר"ן על הר"י בר"ש פסחים: "מאי שנא מקרא מגילה שמברכים בעל מקרא מגילה ובשופר שמברכים בלשון – לשמוע קול שופר" – ומ"ש הר"ן: "ותקנוה (במגילה) בעל, מפני שיכולה הקריאה להתקיים ע"י אחד והשופר תקנו הברכה על שמיעתו ותקנוה בלמ"ד, לפי שאינה יכולה להתקיים ע"י אחר – נעביד איפכא: שתהא ברכת המגילה על השמיעה ובלמ"ד וברכת שופר על התקיעה ובעל. ותירץ די"ל: שבמגילה שיש פיסוק אותיות שצריך לשמוע אותן, תקנו הברכה על קריאתה, אבל בשופר, אין לשון תקיעה מוכיח פיסוק קולות יותר מן השמיעה". ע"י"ש וביחוד בדברי הריטב"א על ר"ה (דף לז, ד"ה כתב הר"י – ע"י"ש). ומ"ש מברכין עליהם ברכת התקיעה, לא כתב רבינו ז"ל נוסח ברכה זו – אבל קבלה מרבינו האי גאון ז"ל – אביהם של ישראל, שהוא: לשמוע קול שופר – ויש בזה בי' שאלות, למה אין הנוסח על תקיעת שופר, כמו מקרא מגילה וכו' ולמה היא בלמ"ד ואינה בעל וכו', ע"י"ש ומ"ש לעיל.

צריך לדייק בלשונו כדי להסביר דעתו של הריטב"א, האם: שני ענינים לפנינו בשופר – האחת כוונתה של התורה שישמע האדם קול השופר ויתעורר לחזור בתשובה וזה אפשר רק ע"י השמיעה, והשניה לרצות למידת הדין – וזה היה לכאורה אפשר בתקיעה לבד ללא השמיעה – או שהם – שתיים שהן אחת – וע"י השמיעה פועל האדם גם על מידת הדין ומערבב את השטן? – כפי שנבאר בהמשך דברינו.

*

על פי כל האמור נתחדש לנו להגדיר יסוד גדול, פנימי ועמוק בדין תקיעת שופר טעמה ומהותה, שהוא משולב ואחוז בדין ומהות התפילה ומשמעותה ודרכי פעולתה – ובעומק הענין אחוזים ומדובקים שניהם ביסוד ענין התשובה ודרכי פעולתה – כפי שנבאר.

נצא ונלמד מענין התפילה. כבר עמדו גדולי ישראל בכל הדורות על השאלה הגדולה: כיצד פועלת התפילה לשנות כביכול את רצונו של הקב"ה והלא חס וחלילה לומר, שדעתו יתברך שמו תלויה ומושפעת מדבריהם ורצונם של בני אדם – שהיא למעלה מן הכל והיא רצון הרצונות. אם כן, מה פרוש המצוה בסדרי התפילות והבקשות של אבותינו ורבותינו. להתפלל ולבקש כל צרכינו בתפילה וביחוד לבקש על סליחת עוונות ופשעים ועל גאולת הנפש והגוף, הכלל והפרט – והא כיצד – מה כוח יש באדם ובתפילתו לפעול את פעולתו וכיצד היא פועלת בעולמות העליונים – דבר זה הוא סוד התפילה ויסוד כל עבודתנו בקודש – וראוי הוא לעיון מיוחד.

רבינו יוסף אלבו בס' העקרים, כותב דברים המסכמים שיטותיהם של כמה מגדולי ישראל ויפה הגדיר דבריו אלו: "כסיכום ברור של נושא זה" – כפי שכתב הרה"ג משה צבי נריה (שליט"א) זצ"ל ראש ישיבת בני עקיבא במאמרו: שומע תפילה, עדיך כל בשר יבואו – שהתפרסם בספר שיח יצחק – ספר נפלא לזכרו של החייל הקדוש יצחק לביא זכרונו לברכה (חלקו הראשון: מאסף לעניני תפילה – היא מן היצירות החשובות שיצאו לאור בזמננו ומהוה ספר שלם, שערך הרה"ג משה צבי נריה (שליט"א) זצ"ל, אורות התפילה למרן

הרב זצ"ל ועוד מאמרים חשובים מאד שראוי לעינם וללמוד בהם הרבה) – כדלהלן: "לא רצונו של אֵלֹקִים משתנה על ידי התפילה, אלא האדם והתנאים משתנים. מעמדו של האדם המתפלל הוא המשתנה – התפילה מרוממת אותו ומעלה אותו וממילא זה מזכה אותו, כאילו נהפך לאיש אחר שלא נגזרה עליו אותה גזירה ומי שנאמר בו: "חיים ברצונו", מקבל את התפילה באהבה וברצון, שכן התפילה – התשובה מעלה את המתפלל לרצון המקורי לרצון העליון". הרב נריה סומך לדברים אלו את דבריו הנפלאים של מו"ר הגרי"מ חרל"פ זצ"ל (צ"י שם למי מרום, הגדה של פסח, עמ' פ"ט-צ' וכעת יצא לאור ספרו השלם של מרן הרב חרל"פ זצ"ל, מי מרום כרך י"ג על סידור התפילה, שבי"ה זכיתי להיות משתדל בהוצאתו לאור ושם הדברים מבוארים יותר), שבאר את מאמר חז"ל: "אמר להו ההוא מדרבנן לרב ביבי בר אביי ואמר לה רב ביבי לרב נחמן בר יצחק: מאי כרום זלות לבני אדם, אמר ליה: אלו דברים שעומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלים בהם" (ברכות ו', ב') – מפרש רש"י שם: "דברים העומדים ברומו של עולם, כגון תפילה שעולה למעלה". כתב ע"ז מרן הרב חרל"פ זצ"ל בשער התפילה וביחוד במאמר ערך התפילה (מי מרום, כרך י"ג, עמוד כ"א): "יסוד התפילה הוא שאם כי אין ח"ו שינוי רצון של מעלה "אני ה' לא שניתני", בכל זאת תפילה מועילה, שכן כך הוא החוק העליון, שכל גזירה יש לה מקום מיוחד וזמן מיוחד – שבאותו מקום ובאותו זמן צריך להיות כך וכך, ויסוד התפילה הוא: להתרומם לעולם יותר ויותר גבוה, וממשיכים אותו העולם גם פה למטה – והגזירה מתבטלת מאליה, שכן על המקום הגבוה לא היתה גזירה מעולם ומפני זה אמרו על התפילה, שהיא מן הדברים העומדים ברומו של עולם – שע"י התפילה מתרוממים לעולם אחר לגמרי". וקרוב ללשון זה במי מרום על הגדה של פסח, במאמר הנפלא של מרן על שירת היס (עמוד ד): "הוא הדבר אשר אמר ה' למשה: "מה תצעק אלי וכו'" ולכאורה יפלא, הרי הקב"ה מתאוה לתפילתן של צדיקים ואיך יתכן שלא ירצה שישראל יתפללו בזה, אכן ענין התפילה שמבטלת את הגזירות, אינו שינוי רצון כלפי מעלה וכו', אלא משום שכל גזירה הנגזרת על האדם, אינה חלה רק על מקום ידוע וזמן מסוים, לזאת באה התפילה, להעלות את האדם לעולם אחר יותר עליון, עולם שאין הגזירה פוגעת בו וכו', אבל בשעת האהבה העליונה, שאינה תלויה בשום תנאי ובשום טעם, אז אין שום צורך בתפילה וכו'". עייש דבריו העמוקים על פי תורת הסוד והקבלה.

דברי מרן הגרי"מ זצ"ל. התלמיד הגדול, מכוונים בשלמותם לדברי מורו ורבו מרן הרב הגראי"ה קוק הכהן, הוא רוח אפינו מרן הרב זצ"ל, בעולת ראייה – ובאורות הקודש, הספר הגדול שערך כ"ק אבי מורי מרן הרב הנזיר זצ"ל – תלמידו הגדול של הרב, דברים שחזר עליהם בכמה מכתביו, שנלקטו וסודרו כעת לחטיבה מיוחדת נפלאה, ע"י מפיץ משנת הרב לאלפים, הרה"ג משה צבי נריה (שליט"א) זצ"ל בספר אורות התפילה ונזכיר כאן בראשי פרקים: "שופכים אנו את שיחתנו ומתנשאים לעולם שלם בתכלית השלמות ואז נעשה עולמנו הפנימי באמת שלם בתכלית השלמות, ודעתנו מתמלאת נחת, ואותו המשקל שהכרעתנו הפנימית פועלת על המציאות, שגם פנימיותנו היא אחד מחלקיה, המכריע את העולם כולו לכף זכות" (עולת הראייה, עמ' יג).

ביחוד מפורשים הדברים באורות הקודש בסדר: הרצון הכללי הפועל, בפרקים: התפשטות הרצון בתפילה: "התפילה זהו הגילוי האיתן של גודל הרוח וכו'" עיי"ש, וביחוד בדברים הנפלאים: "התפילה היא פעולה ממש וכו', אמנם הכל תלוי בגודל קדשו של הרצון היחידי המתפלל ושל התוכן האלוקי הממלא את נשמתו – ותפילתן של צדיקים עושה מהפכה גדולה לטובה בערכי העולם כולו, מה עתר זה מהפך את התבואה בגורן, אף תפילתן של צדיקים מהפכת את דעתו של הקב"ה ממידת רגזנות למידת רחמנות". ומוסיף הרב: "אין הפילוסופיה המבינה את העדר השינוי ברצון ה', יכולה לגעת בזוכה בזה שהוא כולל בקרבו את השנויים בהשואה נדחית וכו'". עיי"ש עוד בפרק התרוממות הרצון בתפילה שם יש בין היתר: "יסוד התפילה הוא התרוממות הרצון והתגלותו". ועוד בפרקים הנשגבים על: פעולת הרצון בתפילה ועל סגולת הרצון הכללי ועל משך החיים הרצוניים בתפילה.

התקיעה והתפילה

כדבריו של מרן זצ"ל נאמר ונחזור ונאמר: "זאת היא מגמתה של עבודת התפילה, יסוד העבודה הליבית מי יוכל להגיע למרום ערכה". ונחזור לעניננו: התקיעה והתפילה – ענין אחד. התקיעה היא התפילה במדרגתה היותר נפלאה והיותר נשגבה – והתקיעה, התפילה והתשובה – שלשה ענינים נשגבים שהם אחד במהותם. שלשתם ענינים של עריכת הלב, המכוונת בהרמוניה שלמה עם בטוי השפתיים. "כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך – לעשותו" – ככתוב בזהר הקדוש בענין תקיעת שופר, בדבריו של רבי יהודה: "כתוב זכרון תרועה, זכרון עבדין לכוונא לבא ובעותא, דישראל עבדון זכרון לתתא במה, בעובדה בגין דיתער מלה רב היא גוונא לעילא", כך כותב מרן הרב זצ"ל בעולת ראה (ח"ב, עמ' שכ"ו); "תקיעות מצד התעוררות התשובה יש לכוון בהן" – והרב מבהיר את סדר התקיעות: "הפשוטה שלפניה שהיא שורש קדושתם של ישראל, שמונח בעולם שכולו ארוך – הכח הזה צריך לפעול על המדות ועל המעשים – המדות הם השברים וכשהמדות מתבקשות מתבקשים המעשים על ידן והם נרמזים בתרועה", עיי"ש הסברו העמוק של הרב על כל סדר התקיעות בתשר"ת, תר"ת וסיכום הדברים נביא בלשונו הקדושה: "אבל התיקון בא בין עיי המדות שהן מחיות את המעשים, בין עיי המעשים שהם מחיים את המדות וכשהידיעה חודרת עד המעשים, אז התיקון פשוט ובטוח ועל זה נאמר: "אשרי העם יודעי תרועה – ה' באור פניך יהלכון".

השמיעה והכוונה בשופר

נחזור ונברר:

"תקעו בחודש שופר – בכסה ליום חגנו – כי חוק לישראל הוא משפט לא־לקי יעקב". על הפסוק הזה – שאמרו נעים זמירות ישראל בספר התהלים, מבססים חז"ל את יסוד דין תקיעת שופר בר"ה – במדרשים: "אי זהו חג שהחודש מתכסה בו, הוי אומר זה ראש־השנה", וכתוב: – "כי חוק לישראל הוא משפט לא־לקי יעקב" – חז"ל סמכו לכאן

השופר והתשובה

קלט

ברמז – ליום הדין, החל בחודש המכוסה – בראש-השנה (ר"ה ח' א-ב) בראשית חודש תשרי.

דרשו רבותינו, במדרש תהלים: – "ר' פנחס ור' חלקיה בשם ר' סימון אמרו: מתכנסין כל מלאכי השרת לפני הקב"ה ואומרים: ריבוננו של עולם – אימתי הוא ראש-השנה, והוא אומר להם: ולי אתם שואלים, אני ואתם נשאל לבי"ד של מטה – מה טעם? כי חק לישראל הוא משפט לא-לקי יעקב!" הרי תופעה נפלאה: עלום ומכוסה הוא ראש-השנה – עצם קביעותו תלויה בבי"ד של ישראל, הוייתו כיום הדין – תלויה בבי"ד של מטה, ושניהם אינם נזכרים בתורה – כסתה התורה ולא גילתה לנו – שאותו אחד לחודש השביעי, אכן ראש-השנה הוא, ויום הדין הוא ובו חלה מצות תקיעת שופר – ושלכך כיוונה התורה בדברה על יום תרועה וזכרון תרועה.

נמצינו למדים: כי בדבר עצם המקור של דין תקיעת שופר ומצותה בראש-השנה – רב הסתום על המגולה, והמעורפל על הברור. בתורה (בס' ויקרא כ"ג כג-כה) נאמר סתם: "שבתון זכרון תרועה מקרא-קודש". בפרשת המועדים שבס' במדבר – נאמר: "ובחודש השביעי באחד לחודש מקרא קודש יהיה לכם, כל מלאכת עבודה לא תעשו" – רמזה התורה וכסתה במצוה זו של שופר – יום תרועה, זכרון-תרועה – ולא פרשה דברים כפשוטן כפי הרגיל, במצות אחרות: בסוכות: "ולקחתם לכם" וכו', בפסח: "שבעת ימים מצות תאכלו". מאליה מתבקשת השאלה: למה שונה מצות השופר, ממצוות אחרות שנתפרשו בתורה במפורש – ומה הטעם הכמוס של כסוי מצות-שופר, יום הדין וראש-השנה. מה בא דבר זה ללמדנו: לגבי ראש-השנה עצמו ולגבי עשרת הימים – עשרת ימי התשובה הבאים אחריו, עד ליום הכיפורים שבו נתפרשה מצות תקיעת שופר – אמנם רק פעם ביובל – בשנת החמישים שנה – שם נאמר במפורש: "והעברתם שופר תרועה" ואם כי ענין תקיעת השופר הזה, שופר של יום הכיפורים, הוא לא לזכרון, אלא לשם שופר של חרות, סימן לשילוח עבדים והשמטת מכירת שדות, השוו חז"ל במשנה את דינו של שופר זה לר"ה וקבעו: "שוה היובל לראש-השנה לתקיעה ולברכות", ולא זו בלבד אלא כל עצם דין תקיעת-שופר בר"ה, נלמד בג"ש של שביעי-שביעי – וכל סדר התקיעות והתרועות, גם הוא נלמד מיום הכיפורים (כפי שמצינו בר"ה לג ב): "תנו רבנן: מנין שבשופר, ת"ל והעברתם שופר תרועה – אין לי אלא ביובל בר"ה מנין? ת"ל: בחודש השביעי וכו', שיהיו כל תרועות של חודש השביעי זה כזה ומנין שפשוטה לפניו – ת"ל: והעברת שופר-תרועה ומנין שפשוטה לאחריה, ת"ל: תעבירו שופר – ואין לי אלא ביובל בר"ה מנין וכו', שיהיו כל תרועות החודש השביעי זה בזה, ומנין לשלש של שלש שלש, ת"ל: והעברת שופר תרועה, שבתון זכרון תרועה, יום תרועה יהיה לכם, ומנין ליתן את האמור של זה בזה ושל זה בזה, ת"ל: שביעי שביעי לג"ש – וכו'". עיי"ש. גם לדברי התנא המובא שם בסוגיא, הלומד פרטי הלכות תקיעת-שופר מגדיר "תרועה" וכונתנו לדברי ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא האומר: "אינו-צריך, הרי הוא אומר ותקעתם תרועה שנית וכו', זה בנה אב, שכל-מקום שנאמר תרועה תהא תקיעה שניה לה – אין לי אלא במדבר בר"ה מנין, ת"ל תרועה תרועה לג"ש – ושלש תרועות נאמרו בר"ה, שבתון זכרון-תרועה, יום תרועה, והעברת שופר תרועה וכו', נמצינו

למדין שלש תרועות ושש תקיעות נאמרו בר"ה, שתים מדברי תורה ואחת מדברי סופרים".
— עיי"ש בכל הסוגיא.

על כל פנים אומר התנא בפשיטות: שמה שנאמר בתורה והעברת שופר תרועה, הרי הוא כאילו נאמר לגבי ראש-השנה — הרי שביסודו של דבר לדעת הכל: **יסוד התקיעות שבר"ה ושביום הכיפורים — ענינו אחד.**

רק לדברי התנא הלומד יסוד התקיעות בג"ש ממדבר — נזקקת הגמ' למדרש שהזכרנו: "אי ממדבר, מה להלן וכו', אף כאן בחצוצרות, ת"ל: תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו, אי זהו חג **שהחודש מתכסה בו**, הוי אומר זה ר"ה, **וקאמר רחמנא שופר!**"

אגב הביטוי הזה: "**וקאמר רחמנא**", מקובל בדרך כלל בדברי חז"ל, לגבי מקראות מפורשים **שבתורה**, אך לגבי שופר, אנו מוצאים בטוי זה פעמיים, בסוגיא כאן ובעוד מקום: (ר"ה טז) בדברי רבי אבהו: "למה תוקעין בשופר של איל, **אמר הקב"ה**: תקעו לפני בשופר של איל, כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן אברהם ומעלה אני עליכם כאלו עקדתם עצמכם לפני". — הרי [אגב הוא ר' אבהו, שיסד סדר תשר"ת תש"ת תר"ת — כהסבר — "משום דמספקא ליה אי גנוחי גנח או ילולי יליל" (ר"ה לד, א)]. וכן שם בדברי רבי יצחק: למה תוקעין בר"ה — ואומרת הגמ': "למה תוקעין? **רחמנא אמר: תקעו**, אלא: למה מריעין מריעין רחמנא אמר: **זכרון תרועה**" — והרי בשלמא לגבי סוף דבריו — מפורש הדבר בתורה, אבל לגבי **תקיעת שופר**, אין זה אלא **בכתובים** בתהלים או מלימוד בדרכי המדות שהתורה נדרשת בהן. — ובכל זאת נוקט ר' אבהו בלשון: "**אמר הקב"ה**", ור' יצחק בסוגית הגמ' שדנה בהסבר דבריו — נוקט בלשון: "**רחמנא אמר**" — **דהיינו: מדאורייתא.**

הרי, ששורש ויסוד דין תקיעת שופר הוא: אחד לר"ה וליום הכיפורים — ושופר של ר"ה ושל יובל מקורם אחד, ולכן אין יוצאים ידי חובה, אלא בתקיעה ובתרועה יחדיו — כסוגית הגמ' בסוף ר"ה.

התקיעה והשמיעה

כדי להבין את יסוד ושורש הענין, נחזור ונברר את הטעם הפנימי והעמוק של תקיעת שופר — ואת **פרטי ההלכה** של המצוה של **תקיעת שופר**, האם עיקרה "מעשה התקיעה" — ולא תקנו הלשון: "לשמוע", אלא מפני הצורך שיהא ש"ץ **מוציא הרבים ידי חובתן?** או שנאמר שעיקר המצוה היא **השמיעה** של קול השופר — שמיעת התקיעות והתרועות, אלא שאי-אפשר **לשמוע** קול שופר, אם אין **שופר** ואין **תוקע**, אבל העיקר היא: **השמיעה, ועליה מברכין**, שהיא יסוד ועיקר המצוה.

מסוגיית הגמ' בכמה מקומות משמע, שעיקר המצוה היא **השמיעה** ולא **התקיעה**. כך במשנה פ"ג דמס' ר"ה (שם כ"ז): "התוקע לתוך הבור או לתוך הדות או לתוך הפיטס — אם קול שופר שמע יצא ואם קול הברה שמע לא יצא". — הרי שהעיקר **שמיעת השופר**, אפילו לגבי **התוקע עצמו** (כרבה שם — בתוקע ועולה) ומכאן **נובעות הלכות רבות** בידינו כונת

השופר והתשובה

קמא

השמיעה – בדין: "היה עובר אחרי ביהכני"ס ושמע קול שופר או קול מגילה – אם כוון לבו יצא וכו', אע"פ שזה שמע וזה שמע, זה כיון לבו זה לא כיון לבו", שמכל סוגית הגמי שם, בדין כונת השומע והמשמיע – נראה ממנה – שעיקר מצות שופר היא השמיעה ולא התקיעה.

כך פוסק הרמב"ם בה' שופר פ"א ה"א: "מצות עשה של תורה לשמוע תרועת השופר בראש-השנה, שנאמר: יום תרועה יהיה לכם". הרי שפרש רבנו את הכתוב – יום תרועה יהיה לכם – "שישמעו" את התרועה. ראה תשובת הרמב"ם שם באריכות (ועי' תשובת הרמב"ם הוצ' פרימן תשובה נ"ח בענין התקיעה). גם הלשון בס' המצוות לרמב"ם מצוה ק"ע: – "שצונו לשמוע קול שופר ביום ראשון מתשרי". (כמובן – לפני שתקנו נביאים הראשונים שני ימי ר"ה, עי' ירושלמי ערובין סוף פ"ג – מודים חכמים לר' יהודה בשני ימים-טובים של ראש השנה, שהן מתקנת נביאים הראשונים, ובגמ' דידן (פ"ד דראש-השנה) – ופ"ק דביצה תקנת ריב"ז: "שאם באו עדים מן המנחה ומעלה – נוהגים אותו יום קודש ולמחרתו קודש") ועי' טושי"ע או"ח הלכות ר"ה סימן תר"א).

הטור הלכות ר"ה מביא סתם: "וקודם שיתקע יברך לשמוע קול שופר ולא לתקוע, דלאו בתקיעה תליא מילתא אלא בשומע, כדתנן התוקע לתוך הבור או לתוך הדות וכו' לא יצא". מקור דברי הטור הם דברי אביו הרא"ש, המסכם כך את ההלכה, אחרי שהביא דברי הרי"ף והגאונים. אמנם היו מרבותינו הגאונים הראשונים שסברו אחרת. לפנינו בסידור רב סעדיה גאון (ר"ה עמוד רי"ח): "לשמוע קול שופר" וכן בסדור רב עמרם השלם (חב' דף קמ"ח סי' קי"א): "לשמוע", אך ברי"ף מסי' ראש-השנה פ"ד, שם מובאות דעות אחרות: "שאלו מקמי ריש מתיבתא המברך ביום ר"ה: על תקיעת שופר וכו'". (אמנם מלשון התשובה, לא ברור אם הלשון כונתה לברכה בנוסח זה או שברכו בנוסח-הקבוע, על התקיעה, אח"כ הפסיקו בשיחה). בסידור של הרי"ף גיאת שער-שמחה (הל' ר"ה דף כ"ה) מברך: "לשמוע קול שופר" ובסידור רב עמרם מצאנו: "לתקוע", וטעות סופר היא ורב האי אמר: "הלכה רווחת היא בכל ישראל: לשמוע קול שופר ואל תזוז ממנה".

בספר המנהיג, לר' אברהם אבן הירחי, אחרי שהביא דברי רב האי גאון הזכיר: "ברוב מקומות באלמניא (גרמניה) ובצרפת מברכים על תקיעת שופר ולא יתכן, אך בפרובינציא ובספרד מברכים לשמוע קול שופר, וכן עיקר". גם בס' אבודרהם פוסק כרב האי: "לברך לשמוע קול שופר".

אמנם שנים מגדולי רבותינו הראשונים מוני המצוות בספריהם שלפנינו, הרא"ם ממיץ בעל ספר יראים (מצוה) והסמ"ג לרבינו משה מקוצי עשין מ"ב: "מצות עשה לתקוע בשופר". ואח"כ שם: "מברך: על תקיעת שופר", (אאמו"ר זצ"ל בהערותיו לקול הנבואה עמוד רמ"ז, מעיר שהסמ"ג כדרכו נמשך אחרי היראים). אבל זו דעת יחידים, שלא נתקבלה להלכה.

מענין: לגבי שיטת השאלות דרב אחאי גאון, יש חילוקי-דעות לפנינו, בפרשת וזאת-הברכה, שאילתא קע"א: "היכי בעי למיעבד – למיקם שלוחא דציבורא אכרעיה – וכ"ע יחיב – ונשקול חצוצרתא (הכונה לשופר) בידיה: ומברך בא"י אמ"ה, אקב"ו – לתקוע

בשופר". — והנציב מוולוז'ין בפרושו העמק שאלה, מביא דברי הירושלמי (אין לפנינו) והרא"ש בשם רה"ג ואבודרהם שמוסיף טעם, שא"א לברך לתקוע, או להריע, שעושים שניהם ולכן מברכים על השמיעה, ומוסיף ע"פ שבלי הלקט, שמביא גם בשם רב אחאי גאון, לשמוע — וכן הוא באמת בכת"י — וכן הסכימו כל הראשונים לברך: "לשמוע קול שופר".

והנה הרא"ש בר"ה שם (פ"ז) מביא: ורבינו תם כתב: שיש לברך על תקיעת שופר, משום דעשיתה היא גמר מצותה וראבי"ה הביא הירושלמי: "תוקע שופר צריך לברך וכו', לשמוע קול שופר". ומביא עוד דברי רה"ג, דבשמיעת קול שופר הוא יוצא ולא בתקיעה, ומשמע שכך דעתו, ועל זה סמך בנו ר' יעקב בעל הטורים, לפסוק הלכה למעשה לברך על השמיעה וכך נפסקה הלכה בשו"ע — וכך הלכה רוחת היום בכל קהילות ישראל — לברך: לשמוע קול שופר, וכך פסקו כל האחרונים. אלא שיש קהלות שנהגו לברך: לשמוע בקול שופר, והכונה: לעשית ציוויו ולשמוע בקולו ואמנם הב"ח פסק: "שאיין לעשות כן" — (בשם סי' אגודה ושכל טוב וכ"כ הלבוש ועיין במגן-אברהם ובט"ז על השו"ע שם). "אך בדיעבד אם ברך לשמוע בקול יצא" וכך פסק הגאון בעל מטה-אברהם (סימן תקפ"ה ס"ג). ובמשנה ברורה שם ס"ק ד' — (וכן כף-החיים שם פ"ה ט"ז): "שבדיעבד אם ברך לתקוע בשופר או: על תקיעת שופר, או: לשמוע בקול שופר יצא, וכך נל"ד להלכה".

נזכיר שיטת כמה מגדולי האחרונים (עי' בטורי-אבן ר"ה יום תקיעה וביחוד בשו"ת שאגת אריה סימן י'): "שהשמיעה והתקיעה יחדיו, מהוות את "גופה של המצוה" של שופר" והביאו ראיה שהרי: "חש"ו אינן מוציאים את הרבים ידי חובתן (ר"ה כט א), הרי שמצות שופר לאו בשמיעה לחוד תליא, אלא אף בתקיעה תליא מילתא".

על כל פנים, גם לשיטה זו, יש דין מיוחד בשופר ששמיעתו עיקר ותקע ולא שמע לא יצא — ודבר זה תלוי ביסוד טעם ענין השופר ומצותו בר"ה וגם ביום הכיפורים.

טעם המצוה

כבר הזכרנו לעיל דברי הרמב"ם המפורסמים בה' תשובה שכתב בפ"ג, ה"ד: "אע"פ שתקיעת שופר בראש-השנה גזירת-הכתוב, רמז יש בו כלומר: עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם, אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל — הביטו לנפשותיכם והיטיבו דרכיכם ומעלליכם ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה".

גם הגאון ר' סעדיה, (הובאו דבריו באבודרהם) בין עשרה הטעמים שמנה בתקיעת שופר כולל: הכרזה לתשובה, בהזכרת דברי הנביאים שנמשלו בתקיעת שופר וחרדת הלב והזכרת יום הדין הגדול. ובעל סי' החינוך, מאריך בדבריו על טעם מצות השופר וכותב בין היתר: "קול השופר — מעורר הרבה לב כל שומעיו וכל שכן קול התרועה, כלומר: קול הנשבר.

השופר והתשובה

קמג

ומלבד התעוררות שבו – יש לו לאדם זכר לדבר, שישבר יצר לבו הרע בתאוות העולם וחשוקיו – בשמעו קולות נשברים וכו"ו. עיי"ש.

הרי שמצוה זו של שמיעת השופר עיקרה: ההתעוררות וההתחזקות הפנימית של האדם לעשות תשובה. התעוררות זו – ראשיתה בר"ה, שהוא גם היום הראשון של עשרת ימי תשובה – אך **השמיעה הפנימית** הזאת צריכה להמשך גם אחרי ימי ר"ה, בעשרת הימים של תשובה, עד שהיא מגיעה לשיאה ביום הכיפורים – "זמן תשובה לכל לגדולים ולקטנים", כהגדרתו הנפלאה של הרמב"ם – ורק כשמגיעים לסופו של היום בתשובה שלמה ובכפרה שלמה, אז מגיעים לתקיעת שופר של חרות, שעיקרה בזמן היובל, להודיע על חרות העבדים והשדות ואנו עושים אותה בזמן הנעילה – כזכר לזמן שהיובל נהג בנו.

רעיון זה, **שתקיעת השופר מצד שמיעתה**, היא הקדמה למצות התשובה, המגיעה לשיאה ביום הקדוש, יום הכיפורים – אנו מוצאים בדברי הרמב"ם במורה נבוכים: (חלק שלישי מ"ג) "ראש השנה יום אחד מן התורה, מפני שהוא יום תשובה, הואיל והערת בני אדם משכחתם, מפני זה יתקע בו בשופר, כמו שבארנו במשנה-תורה, כאילו הוא **הצעה ופתיחה ליום הצום**, כמו שמפורסם בקבלת-האומה, מענין עשרה הימים שבין ראש-השנה ליום הכיפורים".

אנו רוצים להוסיף ולומר: יש שני סוגים של ראש-השנה. הקצר – ביום אחד לחודש השביעי, והארוך – כל עשרת הימים שבין ר"ה ליום הכיפורים, כדברי הנביא יחזקאל: – "**בראש השנה בעשור לחודש**". (שזה המקום היחידי בו נזכר ר"ה במקרא), ועליו על ר"ה זה אנו קוראים: "**תקעו בחודש שופר**, בכסה ליום חגנו". – אחרי ששמענו קול השופר בר"ה – **כל החודש**, דהיינו: ראשיתו השליש הראשון שלו, **עשרת הימים הראשונים הם ימי תשובה** ונוסיף: קול השופר ששמענו מכוון – לחדור אל לבנו, אל שרשי נשמתנו, לעורר אותנו לתשובה שלמה – כדי שנזכה להכנס ליום הקדוש בטהרת הדעת והלב, כדי לזכות לשופרו של יובל, **שופר החרות הפנימית והחיצונית** – סמלו של משיח צדקנו וסימן לבשורת הגאולה השלמה.

יהי רצון שנזכה **לכוף דעתנו ולבנו**, בשמיעת קול שופר של איל בר"ה ובתפילותינו שבעשרת-ימית-תשובה, ובזכות **שופר של תשובה** נזכה במהרה בימינו, **להרחיב את דעתנו**, לשמוע **קול שופרו של משיח** – **שופר הגאולה**, ויקויים בנו, בימינו ולעינינו, מקרא שכתוב (ישעיהו כ"ז, י"ג): "והיה ביום ההוא, יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנידחים בארץ מצרים והשתחוו לד' בהר-הקודש, בירושלים".